

Ur Mikael Börjesson, et al. (eds.),
*Fältanteckningar. Utbildnings- och
kultursociologiska texter tillägnade
Donald Broady*, Skeptronserien, SEC,
Uppsala universitet, 2006, 435p.

Ett individmoln från mellankrigstiden

Martin Gustavsson

För mig som brukar ge bort röda Aladdinaskar i födelsedagspresent känns det bra att kunna slå på stort och ge bort ett blått individmoln. Det är visserligen inte storleken på presenten som räknas, men det är bra mycket roligare att bära med sig 463 konstkonsumenter i ett moln från mellankrigstiden än 54 chokladpraliner i en ask från Pressbyrån till ett 60-årskalas. Medan chokladasken som gåva leder tankarna till julklappar från institutioner med slimmad budget och annat som sänker feststämningen, får molnet i kostymfickan tankarna att gå till Majakovskij och sådant som höjer partyhumöret. Så ska det vara på kalas. Individmolnen är dessutom små poetiska och estetiska konstverk i sig själva. Ordet individmoln ligger bra i munnen och är lent att lyssna till. Molnen av individer är också snygga att se på. Att ge just detta, aldrig tidigare publicerade, moln av konstkonsumenter till Donald känns därtill extra roligt eftersom det representerar en skärva av en sådan kultursociologisk historia som han intresserat sig för.

Donalds olika arbeten inspirerar och väcker lust att försöka kliva vidare längs utlagda spår. Först mötte jag honom som introduktör av Bourdieus tankar och texter, därefter som opponent på min avhandling i ekonomisk historia och sedan år 2002 även som ledare av forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC) i Uppsala. Att jag haft förmånen att få delta i arbetet hos SEC på närmare håll har bland annat resulterat i molnet nedan.

Individmolnet visar egentligen upp resultatet av två olika försök. För det första ett försök att ta med teoretiska redskap från den kultursociologiska verktygslådan till ekonomernas värld. I avhandlingen ställde jag mig uppgiften att ta ett sociologiskt helhetsgrepp på en marknad: såväl konstmarknadens efterfrågesida (konsumtionsfält) som dess utbudssida (produktionsfält) samt de delar av staten (ett metafält) som satte ramar för marknadsaktörerna låg under lupp.¹ För det

¹ I Bourdieus arbeten, (Pierre Bourdieu, *Texter om de intellektuella*, Symposion, Stockholm/Stehag 1992, p. 65), blir man just inbjuden att studera den ”strukturella homologin mellan produktionsrummet (det konstnärliga fältet) och konsumenternas fält (dvs. den dominerande klassens fält)” och

andra ett postdocförsök att ta med en, i Sverige fortfarande relativt obeprövat, samhällsvetenskaplig metod till historikernas värld. Det är en multipel korrespondensanalys och det franska programpaketet SPAD som har spottat ut molnet (graf 2 nedan). Innan jag öppnar dörren och presenterar individerna som bodde där år 1935 måste läsaren stå kvar på tröskeln i sex sidor. Några ord behöver nämligen sägas om varför man likt Zeus, himlens och åskans gud, konstruerar moln med olika utseenden – och hur det tekniskt går till.

En relationell teori och metod samt en stor matris

Korrespondensanalys är en statistisk metod som syftar till att lyfta fram strukturen hos en större datamängd samlad i en enda stor matris.² Hur användbar är denna metod för en historiskt orienterad konsumtionssociologi? Det beror dels på källmaterialets utseende, dels på vilka frågor som ställs till materialet.

Mina matriser med data om konstkonsumenter hos olika gallerier i Stockholm åren 1935, 1947 och 1955 uppfyller ett av kraven för att kunna använda denna metod: matriserna är så pass *stora* att strukturen i materialen inte träder fram vid en visuell inspektion eller med hjälp av elementär statistik.³ Matrisen 1935, som fokuseras i denna artikel, samlar till exempel 463 individer (på lika många rader) och 28 variabler med en rad underkategorier eller modaliteter (utspridda över 87 kolumner). Exempelvis innehåller variabeln ”klass” modaliteterna ”ekonomisk elit”, ”professioner”, ”högre statstjänstemän”, ”kulturelit”, ”mellanskikt” och ”småborgerlighet” (dock inte ”arbetarklass” eftersom endast tre av individerna kom härifrån 1935).⁴ Materialet är följaktligen så pass komplext och svåröverblickbart – 463 rader och 87 kolumner – att det lockar att pröva en korrespondensanalys. Om materialen däremot är tillräckligt *uttömmande*, ett annat krav som handlar om att alla centrala aspekter som berör studieobjektet bör finnas representerade⁵, är förstås inte lika självklart. Sociologer som arbetar i samtiden kan förhållandevis enkelt samla in en rad olika uppgifter om individer via t.ex. enkätstudier. Vid historiska studier av människor som inte längre är i livet kan det emellertid vara extremt omständligt och arbetskrä-

därtill påmind om att agenterna i dessa två rum också är inbegripna i ”strider om makten över staten” (Pierre Bourdieu, *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*, Daidalos, Göteborg 1999 [1994], p. 91).

² Donald Broady, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, HLS, Stockholm 1991 [1990], pp. 492, 475.

³ Johs. Hjellbrekke, *Innföring i korrespondanseanalyse*, Fagbokforlaget, Bergen 1999, p 56.

⁴ I detta material över personer som köpte konst hos välrenommerade gallerier och konsthandlare i Stockholm kan man inte heller se annat än en ytterst marginell ökning av andelen med arbetarklassyrken över tid: från 0,5 procent 1935 (3 av 463 individer) till 2 procent 1955 (16 av 740 individer).

⁵ Broady, op. cit. 1991, p. 498.

vande, om inte omöjligt, att få fatt i uttömmande uppgifter om de individer som undersöks. Konstkonsumenternas ärvda kulturella tillgångar är ett exempel på en sådan i historiska studier svårfångad uppgift. Jag återkommer till frågan om eventuella luckor i materialet från 1935 ställer till problem för den multivariata analysen.

Metoden bör inte bara anpassas efter källmaterialets utseende utan också till de frågor som ställs till materialet. Ur den Bourdieuinfluerade teoretiska ram som jag har använt faller en rad relationella frågor: Hur såg relationerna mellan gallerier med olika utbud ut? Hur såg relationerna mellan konsumenter med olika tillgångar ut? Det är ett annat argument för att pröva metoden i detta sammanhang. Korrespondensanalys är nämligen, konstaterade Bourdieu själv, "en teknik som 'tänker' i relationer, som jag försöker göra med begreppet fält".⁶ Eftersom de *teoretiska* resonemangen handlar om "system av relationer" mellan positioner i olika rum (eller fält) bör även statistiska *tekniker* som synliggör mönster av relationer användas och, kan tilläggas, tekniker som regressionsanalys som koncentrerar sig på "isolerade korrelationer" undvikas.⁷ I Bourdieus "relationella" teorivärld handlar det inte, som i mer traditionell konsumtionssociologi, om att göra direktkopplingar mellan en viss socialgrupp (t.ex. kultureliten) och en viss konsumtionspraktik (t.ex. att köpa tavlor av Albin Amelin) utan om att relatera system av relationer i ett rum (mellan t.ex. kultureliten och den ekonomiska bourgeoisie i rummet av sociala positioner) till system av relationer i ett annat rum (mellan t.ex. preferenser för tavlor av Albin Amelin och tavlor av Anders Zorn i rummet för kulturella praktiker).⁸ Kort sagt: om en relationell teori används varför inte då också pröva på att använda en relationell metod?

⁶ Bourdieu citerad i Henry Rouanet, Werner Ackermann & Brigitte Le Roux, "The Geometric Analysis of Questionnaires. The Lesson of Bourdieu's La Distinction", i *Bulletin de Méthodologie Sociologique*, no 65, 2000, p. 8. Min översättning.

⁷ Jfr Johs. Hjelbrekke, "Om sosiologi, statistikk og dataanalyse. Vitskapsteoretiske problem innannfor sosiologien", i *Replik*, vol 4, nr 6, 1998, pp. 104, 111.

⁸ Jfr Broady, op. cit. 1991, pp. 512, 480.

Att bygga geometriska rum

När väl källmaterialet är insamlat och sammanställt består det huvudsakliga arbetet med multipel korrespondensanalys⁹ i att konstruera olika rum, att göra preliminära analyser och välja ut sådana variabler som har förmåga att skapa skillnad mellan individerna.

Korrespondensanalysen ger två rumsliga strukturer, dels en struktur baserad på kolumnerna (variablerna och dess modaliteter), dels en struktur bestående av raderna (individerna) i matrisen. Det första steget i analyskedjan handlar om att tolka den struktur som baseras på kolumnerna: vilka variabler och modaliteter bidrar mest till att upprätta strukturen på det så kallade rummet av modaliteter (eller *molnet av modaliteter*)? Det andra analyssteget handlar om att tolka den struktur som baseras på raderna: vilken form har rummet av individer (*molnet av individer*) och hur ser spridningen av individer i rummet/molnet ut? Jag presenterar först molnet av modaliteter (graf 1) och sedan molnet av individer (graf 2).

Så, vilka variabler hade förmåga att skapa skillnad mellan individerna 1935? I min analys lät jag slutligen följande *aktiva* variabler bygga upp rummet av sociala positioner: ”klass”, ”generation”, ”civilstånd”, ”pigor anställda i hemmet”, ”bostadsort” och ”inkomst”. Korrespondensanalysen omvandlar de skillnader som finns mellan variablerna till geometriska avstånd som sedan kan visas i form av olika axlar i ett mångdimensionellt rum. Axlarna är hierarkiserade: den första axeln redogör för den största skillnaden i materialet, den andra axeln för den största resterande skillnaden o.s.v. I detta fall är det rimligt att endast tolka två axlar, eftersom de tillsammans summerar upp de mesta av skillnader som finns i materialet (som är påfallande tvådimensionellt – mer om det nedan).

Den första axel som korrespondensanalysen spottar fram här verkar helt klart uttrycka en skillnad i konstkonsumenternas ekonomiska kapitaltillgångar. Samtliga tre variabler som bidrar mest¹⁰ till denna axel är nämligen hårt kopplade till en ekonomisk dimension: ”familjeinkomst”, ”pigor anställda i hemmet” och ”klass och klassfraktion”. En ekonomisk dimension blir även synlig längs rummets andra axel: ”klass och klassfraktion” och ”familjeinkomst”, som hörde till de

⁹ Se Brigitte Le Roux & Henry Rouanet, *Geometric Data Analysis. From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London 2004 för en utförligare presentation av metoden. Min genomgång här följer Mikael Börjesson, *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*, disputationssupplaga, Pedagogiska institutionen och SEC/ILU, Uppsala universitet, Uppsala 2005, pp. 136 ff.

¹⁰ I Martin Gustavsson, ”Kulturproducenter och kulturkonsumenter – på marknaden och i staten”, paper presenterat på session nr 27 ”Kulturens fält” under *Kulturstudier i Sverige. Nationell forskarkonferens*, ACSIS, Norrköping, 13–15 juni 2005, ges det en mer detaljerad beskrivning av olika variabelers och modaliteters bidrag till rummets axlar.

viktigaste variablerna i axel ett, bidrar även – tillsammans med ”generation” – mest till axel två. När även de viktigaste modaliteterna granskas blir det tydligt att tre olika poler kan identifieras i den tvådimensionella struktur som axel ett och två ger (se graf 1). I den nordöstra delen av grafen återfinns en *ekonomisk pol*: här samlas som synes höga familjeårsinkomster på ”50 001 kr o över”, ”två eller fler anställda pigor”, ”ekonomisk elit” och äldre konstkonsumenter ”födda 1850–1879”. I den nordvästra delen av graf 1 identifieras en *kulturell pol* som dels samlar låga årsinkomster på ”0–6 000 kr” och hem ”utan anställda pigor”, dels ”ej gifta” yngre kunder ”födda 1900–1919” från den ”kulturella eliten” boende i andra församlingar än Östermalm – ”övrig innerstad” – i Stockholm. Längst ned i grafens södra spets blir en tredje *professionspol* synlig: här flockas ”professioner”, grupper med såväl ansenlig utbildning som ansenlig lön klämda mellan bildningseliten och penningeliten, medelhöga årsinkomster på ”16 001–50 000 kr”, konsumenter mellan ungdom och ålderdom ”födda 1890–1899” och hem (många utanför Stor-Stockholm i ”övriga landet”) som i likhet med hushållen vid den ekonomiska polen sysselsatte tjänsteflickor, dock bara *en* ”piga”.

Förutom *aktiva* variabler, variabler som alltså bidrar till att upprätta strukturen på rummet av modaliteter och rummet av individer, arbetar man även med *supplementära* variabler i korrespondensanalysen. De variabler som fungerar som smakindikatorer i min undersökning – antal köpta konstverk i de olika gallerierna, verkens pris, teknik, namnen på centrala konstnärer, deras ålder etcetera – är inte aktiva i analysen. Jag har däremot placerat ut några av dessa ”konsumtions- och livsstilsvariabler” i efterhand (variabler med kursiv text i graf 1) för att utvinna en socialt och kulturellt köttigare bild av rummet, så att tolkningen underlättas.

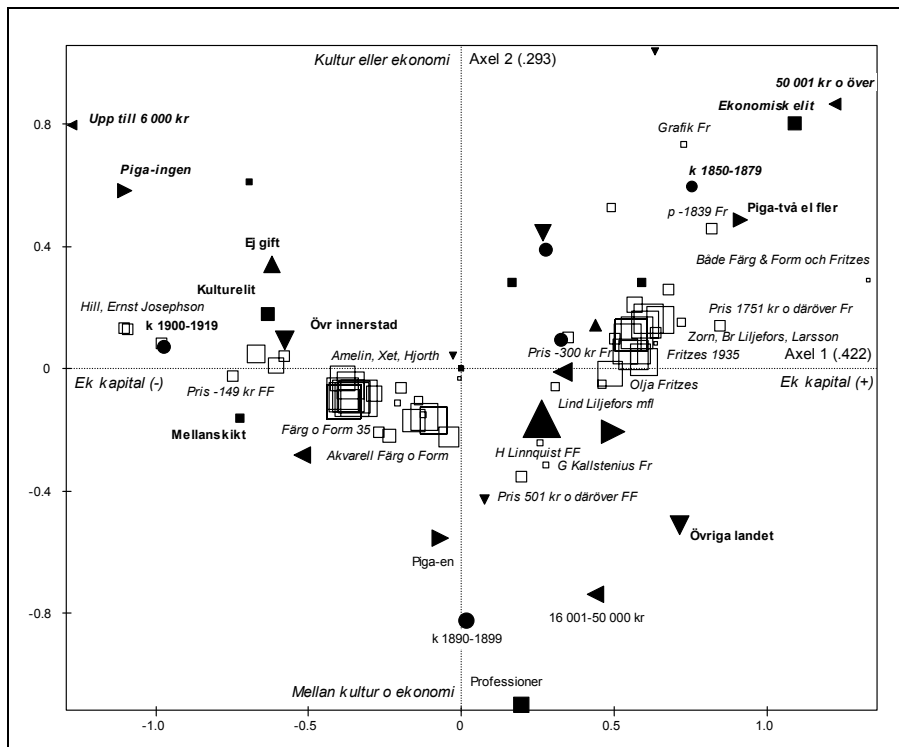
Sociala positioner och kulturella praktiker 1935

Punkter som ligger långt ifrån varandra har mycket som skiljer dem åt, så ska graf 1 tolkas, medan punkter som ligger nära varandra delar vissa centrala egenskaper.¹¹ Storleken på cirkelarna och trianglarna är proportionerlig till antalet individer som modaliteten omfattar.

Relationerna mellan modaliteterna hos de ”sociala variablerna” har hastigt avhandlats ovan, nu flyttar jag blicken till distributionella avstånd mellan modaliteterna hos ”smakvariablerna”.

¹¹ Jfr Broady, op. cit. 1991, pp. 492 ff., 512 f.

Graf 1: Klass och konstsmak. Konstköpare hos Fritzes och Färg och Form 1935. Sociala egenskaper som aktiva variabler, konstkonsumtion som supplementära variabler, molnet av modaliteter, planet av axel 1 och 2

Källa: Fritzes liggare över försålda tavlor 1935 D2 AA:5, Färg och Form såldbok nr 1 1935, *Stockholms Adresskalender 1936*, biografiska handböcker och matriklar, mantals- och taxeringslängder 1936. N = 463.

I avhandlingen mejslade jag, med hjälp av kulturkritikern och konstskriftstäl-
 laren Carl G. Laurin (f. 1868), ut två övergripande estetiska smakzoner inom
 maktens fält i mitten av 1930-talet: en *asketisk* närmare den intellektuella polen
 (till vänster) och en *hedonistisk* närmare den kommersiella (till höger).¹² Bilden
 som träder fram ur graf 1 skulle ha mött Laurins gillande. Vad hade konstnä-
 rerna på den högra sidan av origo gemensamt¹³ enligt Laurin? På ett eller annat
 sätt uppfyllde de den "otvungenhetens och lätthetens hedonistiska estetik", för
 att låna ett uttryck av Bourdieu¹⁴, som Laurin själv förespråkade. "Vällust",

¹² Resonemanget bygger på Martin Gustavsson, *Makt och konstsmak. Sociala och politiska motsättningar på den svenska konstmarknaden 1920–1960*, disputationssupplaga, Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm 2002, pp. 6, 70–72, 104–126, 206 f.

¹³ Jfr Brigitte Le Roux & Henry Rouanet, "Interpreting Axes in Multiple Correspondence Analysis. Method of the Contributions of Points and Deviations", i Jörg Blasius & Michael Greenacre (eds.), *Visualization of Categorical Data*, Academic Press, London 1998, p. 205.

¹⁴ Pierre Bourdieu, *Kultursociologiska texter*, Symposium, Stockholm/Stehag 1993 [1986], p. 307.

”svenskhet”, ”realism”, ”skicklighet” och ”konfliktfria motiv” var några positivt laddade nyckelord inom den svenska hedonistiska smakzonen i mitten av 30-talet. Laurins färdkamrater och absoluta favoriter från ”guldåldern” på 1880- och 1890-talen, ”Zorn, Br Liljefors, Larsson” längst ut till höger i graf 1, uppfyllde utan tvekan dessa ideal. Carl Larsson (f. 1853) framstod exempelvis som ”representant för det bästa i svenskheten” och i Anders Zorns (f. 1860) verk fann Laurin ”den sinnliga uppsluppenheten hos friska och frodiga damer”. Bruno Liljefors (f. 1860) hade vidare givit svenskarna den dyrbaraste av gåvor: ”vår naturs själ”. Under nationalmålarna i graf 1, närmare professionernas pol, finner vi bland annat huvudskildraren av svenska kustlandskap med rödstammiga tallar och blått vatten: ”G[ottfrid] Kallstenius” (f. 1861) som, för övrigt, var favoritkonstnär bland ingenjörer som bodde i villa i Djursholm, Saltsjöbaden och Bromma år 1935.

Hade konstnärerna på den vänstra sidan av origo något gemensamt enligt Laurin? Ja, mellankrigstidens modernister var inte lika ”skickliga” konstnärer som det sena 1800-talets förtrupper. Deras ”avsiktliga missbildningar” (många förändrade avsiktligt proportionerna i de figurer de avbildade) dolde ”endast oförmåga att kunna föra pensel och penna”. Grovhuggna skulpturer av Bror ”Hjorth” (f. 1894), vänsterut i graf 1, utgjorde exempel på sådana verk som inte på rätt sätt tog hänsyn till perspektiv och proportioner. ”En våg av fulhet”, kommenterade Laurin, ”sköljer öfver världen”. (Det tyckte många. Efter ett larm från en nazistisk grosshandlare förbjöd kriminalpolisen på Kungsholmen Hjorth att visa fyra ”osedliga” verk 1935.) Laurin förstod sig inte heller på modernisternas ”motvilja mot att meddela några sorts lustsensationer”. De hade kort sagt en alldeles för asketisk smak för hedonisten Laurin. Han, som saknade den ”friska luften” hos de impressionistiska friluftsmålarna, ville inte bli påmind om klasskonflikter och politiska mord som Albin ”Amelin” (f. 1902) skildrade, eller råa miljöer i verk av Sven ”Xet” Erixson (f. 1899): ”Jag afskyr denna blandning af löshet och råhet, som utmärker X:et”. Att han inte heller ville se vad ”[Carl Fredrik] Hill och Ernst Josephson” (längst ut till vänster i graf 1) såg när, som det heter i utställningskatalogen, ”himmelens och helvetets alla portar öppnats för deras ögon” under deras sjukdomsperioder förvånar inte. Att hänga upp motiv på ”deformationer, överbetoning av vissa kroppsdelar – ofta med sexuell anknytning” över soffgruppen i vardagsrummet var särskiljande 1935. Från den hedonistiska sidan av rummet sett framstod all sådan *självpåtagen* återhållsamhet som gåtfull: varför välja ”förvridna ansvällda eller sjukligt afmagrade typer” när det fanns motiv på ”friska och frodiga damer” att köpa hos konsthandlarna?

Sammanfattningsvis synliggör graf 1 att hela systemet av relationer mellan olika klassfraktioner (inte minst långa avstånd mellan kultureliten och den ekonomiska eliten i det sociala rummet) uppvisar strukturlikheter med hela systemet av relationer mellan olika konstsmaker (inte minst långa avstånd mellan

sjukdomsteckningar och Zornkullor i köprummet). Vid sidan av långa avstånd mellan "kultur och ekonomi", "ung och gammal", "modern och traditionell" o.s.v. utmärktes båda rummen också av en politisk polaritet mellan "vänster och höger". Dels var många verk inom zonen väster om origo i köprummet vänsterpolitiskt laddade i mitten av 30-talet (den typen av konst var välrepresenterad på utställningen "Entartete Kunst" i Nazityskland 1937). Dels var många konsumenter i den västliga regionen av det sociala rummet såväl estetiskt som socialpolitiskt radikala. I ögonen på Laurin, som var konservativ i både estetiska och politiska frågor, befolkades denna region i alla fall av lyxvänstern, de "öfverlägsna salongsbolsjeviker".

Frontrupperna för moderniseringsprojektet

Individerna i molnet nedan karakteriseras av de värden de har på de sex aktiva variablerna (jfr ovan) som ingår i analysen.¹⁵ Först säger jag några ord om molnets form och spridningen av män och kvinnor i molnet, därefter presenterar jag tre individer som bodde i molnets mest extrema områden. Jag avslutar med att plocka upp Laurins tråd om 30-talets kulturvänster.

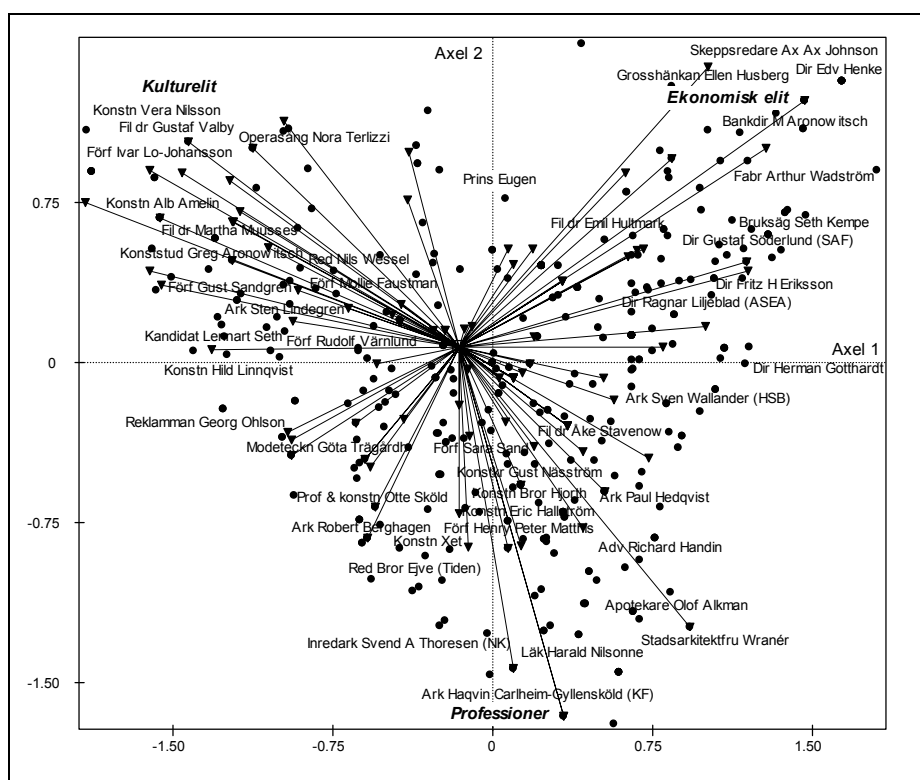
När individmolnets form granskas (graf 2) ser man att det påminner om en hästsko.¹⁶ Medan hästskons befolkade mitt, den södra zonen av axel två runt "professionernas" område, karakteriseras av en ambivalent pol *mellan extremer* (medelhöga inkomster, medelhöga åldrar och medelmånga pigor) utmärktes det i stort sett folktomma området i öppningen av hästskon mellan "kultureliten" i nordväst och den "ekonomiska eliten" i nordöst, det vill säga den norra zonen av axel två, av en mer gåtfull pol *av extremer*. Vem var både fattig och rik? Ett glädjeämne för social- och kulturhistorikern är att individerna kan identifieras tvärs igenom hela analysen. De försvinner alltså aldrig för gott in i aggregaten utan kan ständigt rehabiliteras. När man dubbelklickar på punkten mellan hästskons axlar får man svar på frågan: det var Prins Eugen (f. 1865) som höll hov i denna norra glesbygd av eliten 1935. Genom att så att säga gå åt en rad olika håll samtidigt blev han kvar på samma plats i rummet, långt ifrån såväl kulturelitens, den ekonomiska elitens som professionernas pol. Medan hans värden på variabeln klass (en konstnär inom modaliteten kulturelit) drog åt vänster, drog hans värden på variabeln generation (modaliteten 1850–1879) åt höger. Hans civilstånd (ej gift) och förhållandevis låga deklarerade årsinkomst 1935 (6 001–16 000 kr) slungade åt vänster, men värdet på variablerna pigor (hela 7 anställda

¹⁵ De som uppvisar identiska värden på de aktiva variablerna hamnar i samma punkt, de som delar många egenskaper hamnar nära varandra medan de som uppvisar många olika värden på variablerna hamnar långt från varandra i molnet. Jfr Börjesson, op. cit. 2005, p. 39.

¹⁶ Jfr diskussionen om "hästskosamband", eller en s. k. "Guttmaneffekt", i Hjellbrekke, op. cit. 1999, pp. 53 f., 85 f.

i hushållet) och bostadsort (Östermalm) krängde åt höger. Hans konstköp hos ”Färg och Form 35” (1932–2002), ett ungt galleri till vänster i graf 1, neutraliserades av hans köp hos ”Fritztes 1935” (1837–1973), en åldrad handlare till höger.¹⁷

Graf 2: Konstköpare hos Fritztes och Färg och Form 1935. Sociala egenskaper som aktiva variabler, molnet av individer, planet av axel 1 och 2

Källa: se graf 1. N = 463.

Variabeln ”kön”, som ofta är extremt differentierad och riskerar att slå sönder alla andra samband, är inte med bland de sex aktiva variabler som bidrar till att upprätta strukturen på molnet av modaliteter och molnet av individer. Kön studeras ändå enkelt, och med fördel, i molnet av individer genom att kvinnor (här 95 stycken bakom trianglar) och män (368 stycken bakom cirklar) ges olika symboler. Av graf 2 framgår det att männen var jämnt spridda vid alla tre polerna i molnet medan kvinnorna tenderade att dra något mot den kulturella polen (se de heldragna linjernas centrum i den kulturella regionen). Medan

¹⁷ Trots att Färg och Form (med 251 betalande kunder 1935) och Fritztes (241 kunder 1935) var grannar vid Gustaf Adolfs torg gick endast 8 kunder (bland dem Eugen) in och köpte konst hos ”Både Färg och Form och Fritztes” (modalitet långt till höger i graf 1).

kvinnorna vid den kulturella polen bar egna yrkestitlar (fil dr, konstnär etcetera), bar kvinnorna vid den ekonomiska polen (till exempel grosshandlaränka) och den professionella polen (till exempel stadsarkitektfru) sina mäns titlar. Området kring den kulturella polen, som inte bara samlade de lönearbetande utan också de ogifta och frånskilda kvinnorna, ser alltså ut att ha varit mer befriat från beroenden av mäns pengar än – de betydligt mer ekonomiskt välbeställda – områdena kring de övriga polerna.

Att Vera Nilsson (f. 1888), Södermalm, en autonom konstnär i produktionsfältet som – av princip – inte sålde verk till ”konsthandlare och rika grosshandlare”, även dyker upp vid den oberoende kulturella polen på konsumtionsfältet, som synes invid sekreteraren i Riksförbundet för bildande konst fil dr Gustaf Valby (f. 1887), förvånar inte. På det intellektuella delfältet riktas just produktionen i hög grad till andra ”producenter” (kollegor, konkurrenter, kritiker till etcetera som är utrustade med speciella kompetenser och dispositioner), och så gott som samtliga av den moderna konstens producenter var *också* konsumenter av densamma. Att skeppsredare och generalkonsul Axel Ax:son Johnson (f. 1876), Östermalm, är ett av de namn som dyker upp när man klickar på punktsvärmen vid den ekonomiska polen förvånar inte heller. År 1935 deklarerade han en årsinkomst (550 730 kr) som var cirka 575 gånger högre än den som Vera Nilsson anmälde till myndigheterna (960 kr), men så tillhörde han också, som det kom att heta på 1960-talet, en av ”de femton familjerna” i landet. Medan generalkonsulns livsstil krävde fem pigor klarade Vera Nilsson av sitt hushåll utan en enda. De två hade också diametralt olika smak. Medan Johnson köpte en av Anshelm Schultzbergs (f. 1862) populära oljor, ”Vinterdag”, för 500 kronor hos Fritzes köpte Vera Nilsson tre mindre publikfriande sjukdomsteckningar av Ernst Josephson (f. 1851) för 125 kr styck hos Färg och Form. Att slutligen Kooperativa Förbundets arkitekt Haqvin Carlheim-Gyllensköld (f. 1899), Bromma, dyker upp vid den tredje polen i hästskons nederkant är också begripligt. Han befann sig just mellan kultureliten och penningeliten (profession), mellan ungdom och ålderdom (född 1890–1899), mellan låg- och högavlönade (29 270 kr) och mellan de som klarade sig helt själva och de som fick hjälp med allting hemma (*en* anställd piga). Haqvin köpte en teckning av Amelin (*en* konstnär lokaliserad mellan Josephson och Zorn i graf 1).

”Det fanns ett tunt skikt i samhället som kallade sig intelligentsian”, skriver författaren Ivar Lo-Johansson (f. 1901) i sina memoarer. ”Där fanns de fria konstnärerna. Det var författarna som umgicks med författare, målarna som umgicks med målare, arkitekterna som umgicks med arkitekter och musikerna som bara träffade andra musiker.”¹⁸ Estetisk modernism, samhällelig modernisering och politisk radikalism var en gängse repertoar hos dessa (unga)

¹⁸ Ivar Lo-Johansson, *Träskeln. Memoarer från 30-talet*, Bonniers, Stockholm 1982, p. 5.

intellektuella i tiden.¹⁹ Det var därför Laurin kallade dem ”salongsbolsjeviker”. Var de väl representerade bland Färg och Forms kunder 1935? Ja, gör man en blixervisit i ett antal radikala tidskrifts- och föreningsmiljöer under 30-talet, samt några snabba besök på platser som var kopplade till den sociala bostadspolitiken, stöter man på påfallande många individer som också köpte ung konst under *just det året* jag slog ned mitt första tvärsnitt: *Mänsklighet* (författaren Lo-Johansson, konstnärerna Albin Amelin, Sven Xet Erixson, Eric Hallström och Bror Hjorth), *Kulturfront* (författaren Henry Peter Matthis), *Kontakt* (författarna Gustav Sandgren och Sara Sand), *Trettonklubben* (författaren Rudolf Värnlund och konstkritikern Gustaf Näsström), *Svenska Slöjdföreningen* (konsthistorikern Åke Stavenow), *Tidens förlag* (redaktör Bror Ejve), miljön kring *Sven Markelius* (arkitekt Sten Lindegren), *HISB* (arkitekt Sven Wallander), *KF* (arkitekt Haqvin Carlheim-Gyllensköld) och Byggnadsstyrelsen (arkitekt Paul Hedqvist). Alla personer som nämns inom parentes kan letas upp i individmolnet (graf 2), framförallt i den västra zonen mellan kulturelitens och professionernas pol. Jag har däremot inte namngivit ”de socialt intresserade och verkamma läkarna”, som enligt författaren Eyvind Johnson (f. 1900) ”spelade en roll som inte bör förbises” i arbetet med samhällsordningen, men läkarna samlar sig tätt i molnets södra spets.²⁰

Dessa författare, konstnärer, kritiker, arkitekter och läkare på frammarsch uttryckte sina preferenser i opposition mot den gamla kulturella och ekonomiska elit (framförallt lokaliserade i molnets nordöstra zon) som bland andra Laurin och den ovan nämnda nazistiska grosshandlaren tillhörde. På estetikens område valde de ung framför gammal konst, på politikens område valde de demokratisering framför konservering av sociala relationer. År 1935 hade de också framtiden framför sig. Redan 1937 lyckades exempelvis tre personer i molnet – konstnär Hilding Linnqvist, professor Otte Sköld och arkitekt Paul Hedqvist – ta en nyfödd del av staten i besittning, Statens konstråd, men det är en annan historia.

Ta molnet för Hera?

När Ixion stämde möte med Zeus' maka Hera skickade Zeus ett moln med Heras utseende till mötesplatsen. Manövern fungerade. Ixion omfamnade molnet istället för Hera. Eftersom tolkningen av det moln som korrespondensanalysen spottade ut är hämtad från min egen avhandling är risken liten att jag har blivit lika vilseledd som Ixion (som tur är, kan tilläggas, då han slutade fångslad

¹⁹ Tomas Forser, ”Oavhängiga kulturradikaler och reformradikala socialdemokrater. Utopi och besinning i folkhemmet”, i Bertil Nolin (red.), *Kulturradikalismen. Det moderna genombrottets andra fas*, Symposium, Stockholm/Stehag 1993, p. 149.

²⁰ Eyvind Johnson, ”Ett decennium utan slut”, i Birger Christofferson & Thomas von Vegesack (red.), *Perspektiv på 30-talet*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1961, p. 36 f.

vid ett evigt svängande hjul i underjorden). Även om korrespondensanalysen inte erbjöd några direkta empiriska överraskningar blev, glädjande nog, centrala resonemang i avhandlingen styrkta. Nyttillskotten består dels i den synoptiska karta som tillåter ett samtidigt studium av en rad olika relationer i materialet, en sådan multivariat överblick tillåter inte de korstabeller och stapeldiagram som fyller sidorna i avhandlingen, dels i den teknik att representera individerna grafiskt som tillåter att man blixtnabbt åker hiss mellan strukturnivå (studerar individmolnets form) och aktörsnivå (besöker individerna som bor i och bygger upp molnet).

I mitt material över konstkonsumenter, för att avsluta med en fråga att arbeta vidare med, finns det fler indikatorer på ekonomiskt kapital och färre indikatorer på kulturellt kapital. I det stora hela blev det därför endast *en* – ekonomisk – dimension som analyserades. Rummet tenderade med andra ord att bli endimensionellt istället för mångdimensionellt.²¹ Därmed är det också sagt att korrespondensanalysmetodens fulla potential – att redogöra för distributionella avstånd i ett *mång*dimensionellt rum – inte kommer till sin rätt i detta historiska material. Hur skapa en mer mångdimensionell bild? Ett sätt kan vara att återvända till arkiven och försöka gräva fram fler ”kulturella” data om de 1 326 privatpersoner som ingår i mina tre tvärsnitt 1935, 1947 och 1955: exempelvis uppgifter om deras egna bildningsgångar (förvärvade kulturella kapital) och deras föräldrars högsta utbildningsnivå (individernas ärvda kulturella kapital). Det skulle sannolikt ge en mer mångdimensionell struktur på analysen, kanske med en ekonomisk axel och en kulturell, eller med en axel över eget kapital och en över ärvt.

²¹ För det första lyckades två axlar förklara merparten av de skillnader som fanns i materialet och för det andra var ”inkomst” den viktigaste variabeln i bägge axlarna.